

Музичка Михайло
Вчитель історії та суспільствознавчих дисциплін
Бережанської школи-гімназії ім. Б. Лепкого
Волонтер-екскурсовод
Бережанського краєзнавчого музею
(м. Бережани)

МУНДИРИ НА ФРОНТІ ОСВІТИ – УНІФОРМА БЕРЕЖАНСЬКИХ ГІМНАЗИСТІВ

У статті проаналізовано однострій бережанських гімназистів на початку ХХ століття. Окреслено складові елементи уніформи та висвітлено мотиваційно-організаційний потенціал освітнього однострою в реаліях життя гімназії.

The article presents an analysis of the one-year structure of Berezhany high school students at the beginning of the 20th century. The components of the uniform are outlined the motivational and organizational potential of the educational unified structure is highlighted in the realities of the life of the gymnasium.

Ключові слова: *уніформа, гімназія, Бережани, Австро-Угорщина, Галичина, гімназисти, мундир, Габсбурги, однострій, освіта.*

Уніформа як засіб самоорганізації, вираження статусу навчального закладу завжди була невід’ємним елементом життя гімназистів. Навчальний мундир фігурував віддзеркаленням класної ієрархії, привчав до особистої охайності, дисциплінованості й відповідальності. Варіативність гімназійних нашивок, кокард та крою створює непросту систему та водночас чергову цікаву сторінку історії гімназії. Поява уніфікованого однострою зумовлена (імперським стандартом кінця ХІХ початку ХХ ст.). Велика увага тоді була зосереджена на мілітарному формуванню молоді. Осердям цього процесу виступали гімназії.

Дунайська монархія чітко усвідомлювала темпи мілітаризації сусідів, а неминучість великої війни мотивувала до кроків, спрямованих на мілітарно-патріотичне виховання учнів. Яскравим свідченням цього стало запровадження уніформи та уроків стрільби.

Схожість гімназійної уніформи та військового мундиру можна прослідкувати у ряді елементів, які потребують детального аналізу.

Особливої уваги заслуговує **гімназійне кепі**, що вирізнялось темною або ж гранатовою колірною гамою. Офіційна статутна назва убору – шако. Популярне з часів наполеонівських війн шако виготовляли із чорного фетру. Усередині була підкладка з лляної тканини (теж чорного кольору) та смужка з овечої шкіри для запобігання поту. Можна легко помітити всередині два латунних кільця – крізь них протягували ремінець для підборіддя, який також виготовляли з чорненої шкіри [4]. На внутрішній стороні

денця містилось тавро із розмірами шако. Стійкості ж головному убору додавала його каркасна основа із денцем округлої форми. Парадну й водночас сонцезахисну функцію виконував шкіряний дашок із лакуванням. До елементів виконаних зі шкіри можемо віднести декоративний ремінець, увінчаний пряжкою. Центральним ж об'єктом кепі виступала гімназійна кокарда, виконана методом бляшаного штампування. У Бережанах на кокарді зображували лавровий вінок, підперезаний стрічками із літерою Г від латинського «Gymnasium». Михайло Хронов'ят із Перемишля зазначав: «Австрія експериментально впровадила в Галичині для учнів гімназій регламентовану форму, яка своїм виглядом була дуже схожа на тодішню військову. На твердій шапці учні носили металевий знак: між двома кругом складеними гілочками перебувала буква G, а під нею римська цифра – номер даної гімназії. З 1911 року всі учні української гімназії вже носили на шапках українське Г. Цю зміну провели самі учні, і вона швидко прижилася, хоча не була ніким затверджена.» [6, с. 33]

Справжнім «обличчям» гімназиста був його кітель або ж блюза. Слово «блюза» має мілітарний підтекст. Адже сам взірєць крою Bluse був уніфікований для більшості військовослужбовців імперії Габсбургів. Першим, що впадає у вічі, є стоячий комірець, який у 1915 році видозмінився до стоячо-відкидного. Також невід'ємними елементами є дві нагрудні й дві бокові кишені із фігурними клапанами. Вертикальний ряд нагрудних гудзиків прикритий тканинною накладкою. Мундир – приталеного силуету з однобортною застібкою. Сорочка – біла бавовняна, прямого крою. Щодо кольористики варто зазначити, що було два варіанти – темно-синій і гранатовий. Також важливим є те, що мундири підганяли по фігурі, а для пошиття обирали якісні матеріали. Це підвищувало ресурс одягу та уніфікувало однострій гімназиста із взірцями аналогічного одягу офіцерського корпусу Австро-Угорщини [5].

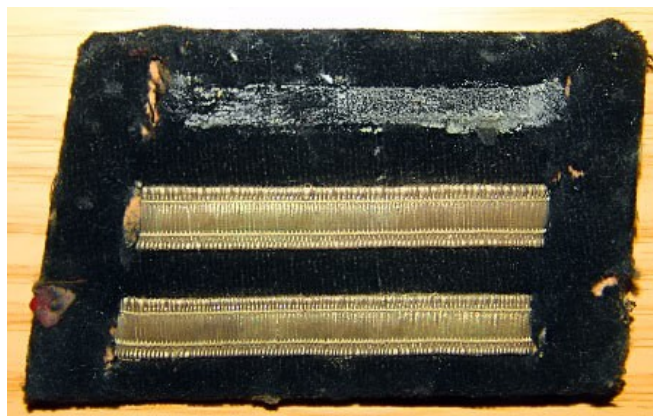
Головним елементом розрізнення серед гімназистів виступали накомірні нашивки. Основа коміра вирізнялась своєю цупкістю й виблискуванням за рахунок використання чорного оксамиту, яким обшивали щільний картон. Поверх нашивали галуни у горизонтальному положенні. Їхня чисельність та два основні відтінки – сріблястий і золотавий – вказували, у якому класі вчиться гімназист:

В цілому система розрізнення гімназійних класів через накомірні петлиці привносила в учнівське життя нотки дорослості й усвідомлення відповідальності за щоденну гімназійну роботу [3, с. 81].

У холодні пори року додатковим елементом гімназійного однострою виступали пальта із двобортним кроєм. Сукна темних відтінків і хутряні коміри додавали солідності

й статусності в місті. Також гімназисти носили плащі з пелеринами та підкладками голубого кольору.

- I клас – 1 срібний галун;
- II клас – 2 срібних галуни;
- III клас – 3 срібних галуни;
- IV клас – 4 срібних галуни;
- V клас – 1 золотий галун;
- VI клас – 2 золотих галуни;
- VII клас – 3 золотих галуни;
- VIII клас – 4 золотих галуни.

Накомірні нашивки взірця поч. XX ст. [2]

Штани поділялись на дві групи: прямі штани із темного сукна та штани темно-сірого кольору із військовим розкромом та пошиттям. З штанами носили черевики або туфлі. До бриджів взували чорні чоботи, черевики чорного або коричневого кольору [2].

Цікавими є спогади гімназистів про форму. Наприклад доктор Іван Романків зазначав, що гімназисти носили гранатові уніформи з стоячими ковнірами і шапки такого ж або чорного кольору, високі з твердого матеріалу з лискучим дашком, а на горі шапки була причеплена металева буква “G”. На ковнірах були нашиті смужки: від першої до четвертої кляси – срібні, від п’ятої до восьмої золоті. По них легко пізнавалось до котрої кляси ходив учень, бо в першій клясі носив одну срібну смужку, а у восьмій – чотири золотих смужки-паски [1, с. 374].

Колір уніформи відповідав шкільним законом: темно гранатові довгі штани, така ж блуза з чотирма кишенями та стоячим твердим ковніром, і на завершення висока тверда шапка, яку між собою за специфічну форму гімназисти називали «банячок»[1,с.396].

Ряд фотоматеріалів гімназійного життя після Великої війни відкривають нове світло на однострої гімназистів. Зміна людського світосприйняття й прихід польської адміністрації знаменували відхід від мілітарних ноток однострою.

На фото міжвоєнного періоду чітко прослідковуємо деталі однострою як учнів так й учениць. Форма справді набуває цивільного характеру – зникають стоячі комірці, кітелі та кепі офіцерського взірця. У міжвоєнному періоді гімназисти носили білі класичні сорочки у поєднанні із галстуками, в основному однотонними й в класичній колірній гамі. Якість і підбір матеріалів залежав від статусу та заможності родини учня. Поверх білих сорочок одягали безрукавки, що дозволяли комфортніше почуватись в холодну й дощову погоду.

Бережанські гімназисти на межі 20-30 х. рр. ХХ ст. [7]

Піджаки стали двобортними із двома рядами гудзиків, а також доповнилися широкими прямокутними лацканами, практично на всю ширину грудей. Лівий рукав піджака містив нашивку у вигляді герба й цифрової позначки 604, вона вказувала на загальнодержавний номер Бережанської гімназії [8], [10].

Також у вказаній епосі прослідковується частковий відхід від класичних прямих штанів із тасьмою. Гімназисти почали носити штани-гольфи вільного крою, а також штани, що за виглядом нагадували популярні на той час «оксфордські мішки» – у 20-тих роках студенти Оксфорду зробили «мішки» своїм фірмовим стилем.

Про головні убори гімназистів дізнаємось із фотографій урочистостей від 1937 року. Чотири гімназисти прямують по вул. Міцкевича (Шевченка). На них бачимо невисокі фуражки із м'якими туліями та лакованими козирками. До тулії кріпиться кокарда гімназії. Також помітне практичне застосування ранта – підборідного ремінця. Темні двобортні шинелі оздоблені двома рядами гудзиків чисельністю до 12 штук. Шинель має широкі відкидні лацкани, а також обшиті тонкою тасьмою. Лівий рукав шинелі, як і піджаків, прикрашає гімназійний номерний шеврон 604. Підкреслює статус гімназійних хоругвоносців широка нагрудна стрічка у барвах Другої Речі Посполитої. В рамках гімназійних святкувань у парадному варіанті уніформи бачимо білі шарфи й рукавички – особлива ознака гімназиста [9].

Гімназистки носили білі блузки із широкими відкидними комірами, нашійні хустинки, темні піджачки з шевроном та спіднички, зустрічались і суцільні класичні плаття з популярним пошиттям межі 20-30 хх. років. На фотографіях 1937 року можна помітити цікавий факт, а саме явну різноманітність взуття й верхнього одягу дівчат.

Єдиним уніфікованим елементом у гардеробі учениць були обшиті тонкою тасьмою обшлагаи й ліворукавний шеврон на плащику або пальті. Головні убори, берети з гімназійною кокардою, були влучним поєднанням моди і статутного однострою.

Окремої уваги заслуговує спортивна одіж. Уроки руханки передбачали переодягання. На серії фото з гімназійного спортзалу бачимо білі футболки й майки, деякі із монограмою патрона закладу Ридза Смігли ERS. А також широкі шорти й гімнастичні балетки у дівчат та легке спортивне взуття у хлопців.

Бережанські гімназисти сьомого класу навчання, 1912 р. [1]

Історія гімназії у Бережанах – різностороння й невичерпна. Поруч із дослідженнями біографій, культурних та наукових звершень її випускників стоїть практично недосліджена повсякденна сторона життя навчального закладу. Уніформа протягом багатьох років існування гімназії перетворилась ледь не на ритуал повсякденного життя, атрибут навчального процесу, виразника суспільного статусу гімназиста та мірило престижності навчального закладу. Без розуміння особливостей розвитку та характерних ознак гімназійного однострою неможливе комплексне бачення історії навчального закладу як осердя інтелектуального поступу Бережанщини в минулому й сьогодні.

Джерела та література

1. "БЕРЕЖАНСЬКА ЗЕМЛЯ: Бережани, Будилів, Нараїв, Козова. Історико-мемуарний збірник". Ред. Василь Лев, 1970 р.
2. Допризовна підготовка в Австро-Угорщині // [Режим доступу] <https://warspot.ru/8894-doprizyvnyaya-podgotovka-v-avstro-vengrii-srednyaya-shkola>

3. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української школи і педагогіки: Навч. посіб. / За ред. О. О. Любара. – К.: Знання, 2003.
4. Пехотное шако модели 1871 и 1891 годов/[Режим доступу]<http://ah.milua.org/pexotnoe-shako-modeli-1891-goda>
5. Стамеров К.К. Нариси з історії костюмів / Художник М. Н. Грох. – К.: Мистецтво, 2007.
6. Хроновят М. Організація Українських Січових Стрільців у Перемишлі // Вісті Комбатанта. — Нью-Йорк, 1972. — № 1. — С. 33.
7. Як навчали в Бережанській гімназії: ретросвітлина // [Режим доступу] <https://www.tenews.org.ua/post/view/1503155620-yak-navchali-v-berezhanskiy-gimnazii-retrosvitlini>
8. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej. R. 16, 1933 nr 7 (20 VII)/[Режим доступу] <http://mbc.cyfrowemazowsze.pl/dlibra/plain-content?id=16702>
9. EDUKACJA W II RZECZYPOSPOLITEJ // [Режим доступу] <https://niepodlegla.gov.pl/o-niepodleglej/edukacja-w-ii-rzeczypospolitej/>
10. Ferdynand Śliwiński, *Organizacja władz szkolnych i szkolnictwa wszystkich stopni w Polsce Odrodzonej*, Lwów 1932